

однолетних). Рассмотрены особые значения развитие садоводства и животноводства в с/х-ве с учетом важности производства овощных продуктов в республике продовольственной программы.

В течение 1-го года из 1га закрытых участках производства 250 ÷ 400 тон овощи – бакчевых культур с вегетационным сроком 1-летних, 2-х летних и многолетних овощных культуре в свежем, консервированном и сушеном виде. В республике больше половины овощи – бакчевых культур производятся в закрытых почвах – теплицах.

THE IMPORTANCE OF COVERED FIELDS (GREENHOUSES) IN SOLVING THE FOOD PROGRAM OF THE REPUBLIC

Yusifov Mustafa Kasum, Javadov Elchin Magomed, Verdieva Tarana Zahid, Khalilova Aynur Mirzaaga

Summary

This article shows the economic efficiency of pre-produced products in closed lands (permanently closed - for years and temporarily - seasonal or annual). The special significance of the development of horticulture and animal husbandry in agriculture is considered, taking into account the importance of the production of vegetable products in the republic of the food program.

During the 1st year, from 1 hectare of closed plots of production of tons of vegetables - buckskin crops with a vegetative period of 1-year-old, 2-year-old and perennial vegetable crops in fresh, canned and dried form. In the republic, more than half of the vegetable - buckskin crops are produced in closed soils - greenhouses.

Rəyçi: dosent Quliyev Niyazi

ÜTF kafedrasının 27 yanvar 2023-cü il tarixli iclasın 05 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 02 fevral 2023-cü il

UOT:531.

RESPUBLİKANIN DAĞƏTƏYİ VƏ ARAN İQTİSADI RAYONLARINDA CAVAN VƏ BƏRPA OLUNMUŞ MEYVƏ BAĞLARININ CƏRGƏARALARINDA BOSTAN – TƏRƏVƏZ BİTKİLƏRİNİN QARIŞIQ VƏ KOMBİNƏDİLMİŞ ŞƏKİLDƏ AÇIQ VƏ ÖRTÜK ALTINDA YETİŞDİRİLMƏSİNİN ƏRZAQ PROQRAMININ HƏLLİNDƏ ROLU

dosent Yusifov Mustafa Qasım oğlu, dosent Cavadov Elçin Məhəmməd oğlu, t.f.d., Tağıyeva Səidə Abduləli qızı, Xəlilova Aynur Mirzəağa qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

elcin.55@bk.ru

Xülasə: Respublikanın dağətəyi və aran iqtisadi rayonlarında mövcud olan toxumluq sahə ilə birlikdə tərəvəz bitkilərinin əkin sahəsi 66min ha-dan çox açıq torpaq sahələrində, örtülü torpaq sahələri 400min ha olmaqla, onun bir hissəsini yeni əkilmiş və bərpa olunmuş meyvə bağlarının cərgəaralarında becərilməsi planlaşdırıldıqda, həmin açıq tərəvəz sahələrində (ərzaq proqramının həllində nəzərdə tutulan ərzaq taxılı istehsalını) prezident İ.Əliyevin göstərdiyi kimi 20÷30% - dən 70%-ə çatdırmaq mümkün olar. Çünki iki həcmli taxıl tarlalarında kompleks mexanikləşdirmənin tətbiqi nəticəsində istehsal olunan ərzaq buğdasına əmək və enerji sərfi aşağı olmaqla yüksək və keyfiyyətli məhsul almaq məsələsi müsbət həll olunur.

Açar sözlər: bostan tərəvəz, ərzaq buğdasının istehsalının ərzaq proqramı, erməni işğalından 44 günlük qələbə

Ключевые слова: бахчевые овощи, программа производства продовольственной пшеницы, 44-дневная победа над армянской оккупацией

Keywords: gourds, food wheat production program, 44-day victory over the Armenian occupation

Hazırda bütün dünya ölkələrində 8 milyard nəfər insanın mövcud olduğu vaxtda qloballaşma, beynəlxalq təşkilatların sülhün təminatında rolunun və təminatının hiss edilmədiyini dövrə, siyasi, hərbi iqtisada və dini qarşıdurmalar pik həddə çatmaqdadır.

Qeyd olunanlarla yanaşı son vaxtlar dünyada baş verən “Covid-19” xəstəliyi ayrı – ayrı ölkələrdə yaranmış köçkünlər və qaçqınlar orudsı, terrorçuluğun artması gündən – günə çoxlu həlli çətin olan problemlər yaranır.

Yuxarıda göstərilən həlli çətin olan problemlərlə yanaşı 2022-ci ilin 1-ci yarısında başlamış Rusiya Ukrayna müharibəsi Qafqazda 30 il bundan əvvəl başlamış Azərbaycanın torpaq sahəsinin bədnam ermənilər tərəfindən başlanmış işğal dövründə yaranan 1 milyondan çox qaçqın və on minlərlə köçkün probleminin yaranmasının həllində 44 günlük şanlı qələbə təmin olunsada, hal – hazırda ermənilərlə sülh müqaviləsinin başa çatmaması ölkənin azad olunmuş hissəsində dinc quruculuq və mədəni kütləvi işlərin aparılmasını ləngidir.

Hazırda dünyanın aparıcı ölkələri müxtəlif ərazilərdə terror yeni qırğınlar, köçkünlər ordusu yaranmaqla, dünyanın yeni qruplaşması üçün xəritələrin tərtibi ölkələrin siyasi iqtisadi, hərbi və dini qruplaşmaları planlaşdırıldığı vaxtda yer kürəsi 3-cü dünya müharibəsinin başlayacağı bir vaxtda dünya ölkələri ərzaq proqramının çatışmazlığı ilə üz – üzə dayanıb. Ərzaq proqramının həllində Ukraynanın və Rusiyanın anbarlarında olan taxıl, ərzaq və kimyəvi məhsulların daşınmasına aid müqavilə vaxtının yenidən üç ay müddətinə uzadılması müvəqqəti arxayındılığa səbəb olsada 2023-cü ildən başlayaraq dünya ərzaq proqramının həlli üçün ayrı – ayrı birliklər, beynəlxalq təşkilatlar və müxtəlif ərazilər həlli mümkün olmayan məsələlərlə üzləşəcək.

Qarşıya çıxan ərzaq çatışmazlığı bütün dünya ölkələri kimi Azərbaycan dövlətində lazımi tədbirlər görməyə çağırış etməlidir. Bu məqsədlə respublika ərazisinə aid olan hər qarış torpaq sahəsindən səmərəli istifadəyə diqqət yetirilməlidir. Mövcud əkin sahələrindən istifadənin səmərəliliyini artırmaq üçün dövlətin və xalqın imkanı səfərbər olunmalıdır. 30 il ərzində ölkə ərazisinin işğal olunmuş 20% torpaqlarının 44 günlük zəfər qələbəsi ilə azad olunmuş 17% -in minalardan təmizlənməsinə, təmizlənmiş ərazilərinin əkinə yararlı hala gətirilməsinə, həmin ərazilərdə sosial – iqtisadi və mədəni quruculuq işlərinə küllü miqdarda vəsaitin və uzun müddətli vaxt tələb etməsi respublikada ərzaq proqramında yaranan məsələlərin həllində heç bir problem yaratmamalıdır. Ölkənin suvarma və içməli suya olan tələbatının 30%-in Dağlıq Qarabağda yerləşməsi imkan verməlidir ki, həmin su ehtiyatından dağlıq qarabağa yaxın rayonların əkin sahələrinin və əhalisinin su ilə təchizatında mühüm rol oynamalıdır. Keçmiş ittifaqın mövcud olduğu zaman Respublikanın əkin sahələrini suvarma suyu ilə təmin etmək üçün boş ərazilərdə torpaq sürüşməsi gözlənilməyən yerlərdə süni su tutarlar yaradırlar qışın sonu və yazın yağıntılılığı vaxtı həmin su tutarlar su ilə doldurularaq suya tələbatın çox olduğu aylarda su ehtiyatı kimi istifadə olunurdu. Hazırkı vaxtda global istiləşmə zamanı həmin sututarlar daha çox yaradılmalıdır. Yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı Respublika ərazisindəki mövcud əkin sahələrində və nəzərdə tutulan bitkilərin növü, onların toxumunun əkin müddəti elə tənzimlənməlidir ki, bitkinin vegetasiya müddətində əmək və enerji sərfi minimuma çatdırılmaqla, alınacaq məhsulun miqdarı yüksək və keyfiyyəti yaxşı olsun.

Respublikada ərzaq proqramının həllində bir təsərrüfat ilində bir bitkidən bir neçə dəfə məhsul almaq və ya bir neçə bitkini ardıcılıq əsasında əkilərək becərməklə eyni əkin sahəsindən bir neçə dəfə məhsul almaq mümkün ola bilər. Buna bizim respublikamızda mövcud olan 9(doqquz) iqlim şəraiti imkan verir.

Hazırda dünyada ərzaq proqramının həllinin qarşılaşdığı əsas məsələlərdən biri ərzaq buğdasının azlığı və onun istehsalının gündən – günə çətinləşməsi bizim ölkədə də qabarıq şəkildə özünü göstərir. Ölkə başçısı İ.Əliyev öz çıxışlarında göstərdiyi kimi biz ölkənin ərzaq buğdasına tələbatının ödənilməsini indiki vəziyyətdən (20÷30%) yaxın gələcəkdə bədnam qonşumuz erməni ilə sülh sazişi imzalandıqdan sonra, işğal olunmuş ərəzilər minadan tam təmizlənməklə mədəni quruculuq işləri ilə qarabağlıların vətənlərinə geri qayıdışla birgə həll olunacaq. Bu vaxt ölkənin ərzaq buğdasına tələbatı 70%-ə kimi həlli planlaşdırılır.

Onuda nəzərə almaq lazımdır ki, Respublikada bağ və giləmeyvə əkin sahələrinin cəmi 160min ha-dan, tərəvəz bitkilərinin toxumçuluq sahələri ilə birlikdə əkin sahələrinin 66min ha-dan çox, örtülü torpaq sahələrinin cəmi ilə 4min ha-dan çoxdur.

Bilmək lazımdır ki, Dağlıq Qarabağın tam azad olunmasından sonra, turizmin meyvə tərəvəz məhsullarına tələbatı və konserv zavodlarının xam mala tələbatı artıqlaması ilə ödənilməsi mümkündür. Nəzərə almaq lazımdır ki, tərəvəz məhsulları istehsalını il boyu təmin etmək imkanı olduğu halda yeni əkilmiş və bərpa olunmuş bağların cərgəaralarında tərəvəz bitkilərinin əkilib becəril-məsində 2÷3 dəfə məhsul yığmaqla tərəvəzə tələbatın tam həll olunması mümkün olduğu halda, tərəvəz əkinlərinin (66min ha-dan çox) bir hissəsini yeni əkilmiş və bərpa olunmuş meyvə bağlarında (ağaclar tam məhsula düşmə vaxtına 3÷5 il) aparmaq olar.

Təklif olunan əkinin qeyd olunduğu kimi aparılmasının əsas səbəblərindən biri kimi onu göstərmək olar ki, bütün dünyada k/t-da taxıl istehsalının kompleks mexanikləşdirilməsinin tam yerinə yetirilməsində texniki vasitələrin səmərəliliyi yüksək geniş tarlalarda, istehsala əmək sərfi aşağı olmaqla, məhsuldarlığında çox olar.

Respublika ərazisində hazırda mövcud olan 160min ha-dan artıq olan bağ və giləmeyvə sahəsi mövcuddur həmin ərəzilərin 10%-ni yeni əkilmiş və bərpa olunmuş qəbul etsək, bağlarda ağacların tam məhsul vermə vaxtına kimi (3÷5il) ağacların cərgəaralarına örtülü (müvəqqəti 1-illik) və mövsümü vaxtda bostan-tərəvəz məhsulları yetişdirmək mümkündür. Həmin ağacların barvermə müddətinə kimi (3÷5il) cərgə aralarına əkilən bostan – tərəvəz bitkilərinin əkilməsi tam mexanikləşdirilməsi halda yerinə yetirilə bilər.

Ölkə ərazisində müxtəlif iqtisadi rayonlar üzrə əkilmiş və əkilməsi nəzərdə tutulan meyvə bağlarında cərgəarası məsafə meyvə sortlarının boyundan asılı olaraq (zəif boylu, orta boylu, uca boylu,), super intensiv bağ, yumru çətir formalı bağlar (alma, armıd, digər meyvə cinslərinə aid) olmaqla onlarda cərgəarası məsafə 3,0÷3,5; 3,0÷4,0; 6,0; 7,0; 8,0; 5,0÷8,0; 4,0÷5,0 hətta 8,0÷10,0 metrə kimi olmasını nəzərə alsaq, cərgəaralarında ümumi təyinatlı kotanlarla əkiləcək bitki toxumunun torpağa basdırılma dərinliyindən asılı olaraq nəzərdə tutulan şum, səpinqabağı becərilmə aparıldıqdan sonra, nəzərdə tutulan cərgəarasında səpin sxeması yerinə yetirilə bilər.

Respublikada tərəvəz bitkilərinin toxumçuluq təsərrüfatları ilə birgə ümumi əkin sahəsi 66min ha-dan çox, örtülü torpaqlarda isə (5÷6illik) 4min ha-dan çox, mövsümü və birillik örtülü torpaq sahələri 10 minlərlə ha olmaqla istehsal olunan tərəvəz məhsulunun yarısından çox hissəsi örtülü torpaqlardan istehsal olunmaqla hər ha örtülü torpaq sahəsində alınan məhsuldarlıq 250÷400ton/ha-ya bərabər olmasını nəzərə alsaq, o halda

$$4000 \frac{250 - 400}{2} = 4000 \frac{650}{2} = 400 \cdot 325 = 1,300000 \text{ mln.ton}$$

burada – 4000 respublika üzrə örtülü torpaq sahələri, ha ilə 250÷400/ha örtülü torpaq sahələrinin məhsuldarlığı, ton/ha

Tərəvəz məhsulları istehsalının 50%-dən çox hissəsi örtülü torpaqda yetişdirilir, o da 1,3 mln.tondur.

Tərəvəzçilikdə istehsal edilən məhsulun maya dəyərini aşağı salmaq, məhsuldarlığı yüksəltmək üçün nəzərdə tutulan aqrotexniki tələbləri yüksək səviyyədə yerinə yetirmək üçün mütərəqqi texnologiya və texniki vasitələrin tətbiqinə geniş yer verilmişdir. Texniki vasitələrin ardıcıl və əkiləcək bitkiyə uyğun olaraq torpağın yumşaldılması, zərərverici və xəstəliklərə qarşı mübarizə və məhsulun yığılmasına aid işlərin bir–biri ilə əlaqələndirilməsi halında aparılmalıdır.

Tərəvəzçilikdə müəyyən işlər (səpin, cərgəarası becərmə, məhsul yığımı və s.) ayrıca traktorla işləyən maşın və alətlər mövcuddur. Bunlar nəzərdə tutulan aqrotexniki tələbata, texnoloji tələbata və konstruktiv ölçülərinə görə səpindən başlayaraq səpən (şitil əkən) maşının və məhsul yığımında istifadə olunan maşınlar, tərəvəzçiliyin qismən kompleks mexanikləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan maşınlar sisteminə uyğun olmalıdır. Buna əməl edilməzsə, bütün görülməli işlərin keyfiyyəti aşağı olmalıdır. Məsələn, səpən (əkən) cərgəarası becərən və məhsul yığımı üçün istifadə edilən maşınlarda cərgəarası məsafə eyni olmalıdır.

Tərəvəzçiliyin kompleks mexanikləşdirilməsi üçün istifadə olunan maşınların və ya istifadə olunan maşın və alətlərin aqreqatlaşdırıldığı traktorun təkərləri arasındakı məsafə 140 sm-dir. Standart cərgəarası məsafə 70sm götürülür. Ona görə müxtəlif əkin üsullarında, hətta lent şəkilli səpində cərgəaraları cəmi 70sm-ə kimi və ya onun bir neçə mislinə bərabər götürülür. Bostan bitkiləri üçün cərgəarası məsafə 140, 210 və 28 sm, kələm, kartof, pomidor, xiyar üçün 70sm, lent üsulunda lent və cərgəaraların cəmi pomidor və xiyar üçün 90+50sm, kökümeyvəliklər, soğan, sarımsaq, turpca, kahı, ispanaq açıq şitilliklər üçün 50+20sm, 58+12sm götürülməlidir.

Belə cərgəaraları məsafələrdə bütün traktorların tərəvəzçilikdə istifadə olunmasına imkan yaranır.

Son vaxtlar iri (hündür) bitkilərin (pomidor, kartof və s.) düzxətt boyu cərgəarası məsafə 60sm götürülür və istifadə olunan maşınlar sistemi (əkən, becərən və yığan) həmin məsafəyə uyğunlaşdırılır.

Ədəbiyyat

1. Q.Y.Məmmədov., M.M.İsmayılov. “Bitkiçilik”. Bakı, 2013, 354 səh.
2. M.M.Məmmədova., M.M.Həsənova. “Tərəvəzçilik” Bakı, 2018. 479 səh.

ТЕКСТ НАУЧНОЙ РАБОТЫ НА ТЕМУ «РОЛЬ СМЕШАННОГО И КОМБИНИРОВАННОГО ОТКРЫТОГО И ЗАКРЫТОГО ВЫРАЩИВАНИЯ БАХЧЕВЫХ И ОВОЩНЫХ КУЛЬТУР В РЯДАХ МОЛОДЫХ И ВОЗОБНОВЛЕННЫХ САДОВ ПРЕДГОРНЫХ И РАВНИННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РАЙОНОВ РЕСПУБЛИКИ В РЕШЕНИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ

*Юсифов Мустафа Касум оглы, Джавадов Эльчин Магомед оглы
Тагиева Саида Абдулали кызы, Халилова Айнур Мирзаага кызы*

Резюме

В статье показано материалы экономических районов, подгорных и низменных зонах республики выращивают овощно – бахчевые культуры на новых и восстановленных садах (которые планируются производство междурядьях новопосаженных и восстановленных садах). Это даёт важность повышать производительность с применением комплексной механизации производства зерна. От 20÷30% можно повысить до 70%. Производимая зерна на объемном поле в результате применения комплексного механизации производительность продукта зерна – затраты энергии и труда уменьшается, а производительность и качество увеличивается.

THE ROLE OF MIXED AND COMBINED OPEN AND CLOSED CULTIVATION OF MELONS AND VEGETABLES IN THE RANKS OF YOUNG AND RENEWED ORCHARDS OF THE FOOTHILL AND PLAIN ECONOMIC REGIONS OF THE REPUBLIC IN SOLVING THE FOOD PROGRAM

*Yusifov Mustafa Kasum, Javadov Elchin Magomed
Tagiyeva Saida Abdulali, Khalilova Aynur Mirzaaga*

Summary

The article shows the materials of economic regions, piedmont and low-lying zones of the republic, vegetables and gourds are grown in new and restored gardens (which are supposed to be produced between rows of newly planted and restored gardens). This makes it important to increase

productivity with the use of complex mechanization of grain production. From 20÷30% can be increased to 70%. Grain produced on a volumetric field as a result of the use of complex mechanization, the productivity of the grain product - energy and labor costs is reduced, while productivity and quality are increased.

Rəyçi: ATU-nundosenti Qocayev İ.B.

ÜTF kafedrasının 27yanvar 2023-cü il tarixli iclasın 05 saylı protokolu

KİMYA ELMLƏRİ

UDC 631.438

ИССЛЕДОВАНИЕ КАТИОННО-АНИОННОГО СОСТАВА ЗАСОЛЕННЫХ ПОЧВ ПРИКАСПИЙСКОГО ПОБЕРЕЖЬЯ АПШЕРОНСКОГО ПОЛУОСТРОВА

*Алиева Нармина Тарлан¹, Мамедова Рена Искендар¹, Ибадова Севиндж
Ядулла¹, Абдуллаева Кямаля Садраддин¹*

*¹ Промышленная экология Азербайджанского Государственного
Университета Нефти и Промышленности*

abdullayeva-1974@inbox.ru

Резюме: Статья посвящена изучению физико-химических свойств почв прикаспийского побережья Апшеронского полуострова. В качестве объектов исследования выбраны почвы разных зон Апшеронского полуострова: юго-восточная, юго-западная, северо-восточная и северо-западная. Впервые изучено изменение физико-химических свойств почв по всем направлениям прикаспийского побережья Апшеронского полуострова и проведён сравнительный анализ этих показателей. На северо-восточном и северо-западном направлениях прибрежных зон Каспия наблюдается изменение катионно-анионного состава почв. Присутствие ионов натрия и магния в водных вытяжках почвы рассматривается как процесс неблагоприятных изменений почв засоленного ряда. Выявлена повышенная концентрация солей в верхнем слое земной поверхности, что подтверждает засоленность почв. Почвы по всем направлениям имеют содержание солей более 0,25% по массе, что свидетельствует о засолённости. Значение общего количества органических веществ достигает максимума в юго-западном направлении 10,2±0,3%. Повышение значений негативных параметров на юго-западном и северо-западном направлениях находится в прямой зависимости от увеличения водопроницаемости и пористости почв. Ион Cl^- наиболее подвижен в почве среди ионов водорастворимых солей. Несколько меньшую подвижность имеет ион HCO_3^- . Что касается катионов, то Mg^{2+} и Na^+ обладают примерно одинаковой подвижностью. Характер распределения магния аналогичен сульфат-иону. Наименьшей подвижностью обладают ионы Ca^{2+} и SO_4^{2-} .

Ключевые слова: свойства почв, катионы, анионы, засоленность, побережье Апшеронского полуострова, уровень Каспийского моря, ионообменный процесс, водная вытяжка почв

Açar sözlər: torpağın xassələri, kationlar, anionlar, duzluluq, Abşeron yarımadasının sahili, Xəzər dənizinin səviyyəsi, ion mübadiləsi prosesi, torpaq suyu ekstraktı

Keywords: soil properties, cations, anions, salinity, coast of the Absheron Peninsula, level of the Caspian Sea, ion exchange process, soil water extract

Введение

Почва как компонент ландшафта является естественным и интегральным геохимическим барьером биосферы, по сравнению с другими объектами окружающей среды справедливо считается местом максимального контакта и накопления токсичных